

משחקים וצעצועים מתאימים לכולם?

מעין כהנא, שושי גולדברג מאיר

תקציר

תוכניות שבהן יש התמקדות ביצירת סביבות משחק ייחודיות לילדים עם מוגבלות ולבסוף נסקרת הפעילות של עמותת מילב"ת להנגשה של משחקים קיימים עבור ילדים עם מוגבלות, כולל מבחר דוגמאות, וכן פעילויות נוספות של מילב"ת בתחום שעות הפנאי לילדים עם צרכים מיוחדים.

המאמר פותח בסקירה של התפקידים שממלאים משחקים וצעצועים בהתפתחותם של ילדים. דן אח"כ בעקרונות בהם ראוי להשתמש בעיצוב משחקים על-מנת שיתאפשר שימוש בהם על-ידי כול הילדים, עם ובלי מוגבלות, ומעמת שאיפה זו עם המצב בפועל. לאחר מכן באה סקירה של

מעין כהנא, מעצבת מוצר, רכזת תוכניות פיתוח והטמעה של מוצרי פנאי טיפולי במילב"ת.
שושי גולדברג מאיר, מרפאה בעיסוק, מורשת נגישות השירות, מנהלת מקצועית של מילב"ת.
הצילומים באדיבות עמותת מילב"ת, אלא אם כן צוין אחרת.

תפקיד המשחק בהתפתחות הילד

יאנוש קורצ'אק ראה במשחק כלי למציאת משמעות וטעם לחיים, אמצעי לגילוי יוזמה ולפיתוח עצמאות. פיאצה ראה במשחק כלי חשוב להבנת עולם המבוגרים, להטמעה של חוקים בתוך מסגרת של התאמת מציאות. אנה פרויד ראתה במשחק כלי להפגת המתח והתמודדות עם חוויות קשות. אלפרד אדלר טען שהילד במשחקיו מפתח ומאמן קווי אישיות כמו מנהיגות או מונהגות, שתלטנות או תרונות, יוזמה או אדישות.

המשחק משפיע על התפתחות הילד בארבעה תחומים עיקריים (שמעוני, 2006):

- **התחום הסנסורי-מוטורי:** יש חשיבות להפעלת השרירים כבר מרגע הלידה כבסיס לתפקוד השרירים ובהמשך לפיתוח המוטוריקה העדינה. התנסות בסוגי משחק שונים מסייעת בפיתוח יכולות מוטוריות מגוונות, בשיפור הקואורדינציה ובחיזוק השרירים. עבודה עם חומרים שונים ברמות עיבוד שונות תורמת לחידוד ופיתוח חושיו של הילד.

- **התחום הקוגניטיבי:** גירוי החושים באמצעות משחקים וצעצועים שונים, מעשיר את הדמיון, מפתח את היכולת המחשבתית, משפר את הזיכרון, מעצים את עולם המושגים של הילד, מזמן אתגרים מחשבתיים ופתרונות יצירתיים, מרחיב את האופקים ומשפר את האינטליגנציה השכלית.

- **התחום הרגשי:** המשחק מאפשר לילד לחוות ולהביא לידי ביטוי חיצוני את עולמו הפנימי ולפתח הבנה רגשית. הילד יכול לשחזר ולחיות מחדש אירועים שונים בחייו כאשר בניגוד למצב במציאות, במשחק הוא המתכנן, המבצע והשולט באירועים ובתוצאותיהם. הדבר מאפשר לו להתמודד ביעילות רבה יותר עם מצבים דומים במציאות. המשחק מחזק את תחושת הביטחון ומסייע בהפגת חרדות ופחדים הפוקדים את הילד.

- **התחום החברתי:** תהליך ההכרות באמצעות המשחק מתחיל בגילאי שלוש-ארבע, כאשר הילד מתחיל לשחק עם ילדים אחרים באופן יזום. המשחק החברתי מתנהל לפי כללים ברורים וקבועים מראש. הוא מפגיש את הילד עם סיטואציות חברתיות מורכבות. סגנון משחק זה משמש כלי לשיפור האינטליגנציה הרגשית. כאן רוכש הילד את הבסיס להתנהגות שתלווה אותו במהלך חייו הבוגרים.

משחקים לכולם?

מתוך ההבנה כי משחקים הם כלי שבאמצעותו לומדים הילדים להסתדר במערכות החוקים בעולם ולהתמודד עם הקשיים בו, אנו רוצים ליצור משחקים בהם יוכלו לשחק ילדים והורים, עם או בלי מגבלה, ביחד, בשיתוף ומבלי לגרוע מההנאה שבמשחק.

אנחנו חיים בעידן של עשייה בכיף. בכדי להתאים את עצמנו להתפתחות ולמגמות עולמיות, אנחנו רוצים ללמד את הילדים שלנו דרך חוויות, עשייה ומשחק. העולם של היום הוא עולם חושי, שמתבסס על זיכרון ויזואלי ומהירות. בעולם כזה של למידה וחקירה דרך חוויה ומשחק אנחנו רוצים שכל ילד יוכל להביע את עצמו ולהתפתח מבחינה קוגניטיבית, פיזית וחושית.

חשוב לזכור שהמשחק הוא כלי התפתחותי חשוב. נכות עלולה ליצור נכות משנית מוטורית/קוגניטיבית/תחושתית, ברגע שאנחנו לא מאפשרים לילד להשתתף במשחק ולגלם את מלוא הפוטנציאל הפיזי, קוגניטיבי וחושני שלו.

ראוי היה שהתכנון והעיצוב של משחקים וצעצועים לילדים יעשו תוך התייחסות לעקרונות הידועים של העיצוב האוניברסלי (Mace et al., 1997), שנותנים לנו כלים בעזרתם אנחנו יכולים לבחון נקודות בתכנון של משחקים בפרט וסביבות ומוצרים בכלל:

- **גמישות בשימוש** – העיצוב מתאים למגוון רחב של העדפות ויכולות אישיות.
- **שימוש פשוט ואינטואיטיבי** – השימוש במוצר קל להבנה ואינו מתחשב בניסיון קודם של המשתמש.
- **אינפורמציה קליטה** – העיצוב מעביר למשתמש מידע נחוץ באופן יעיל, ללא התחשבות בתנאים הסובבים או ביכולות החושיות שלו.
- **חזיון טעויות וגורמי סיכון** – עיצוב הממזער מכשולים ונסיבות מסוכנות במקרה של תאונה, חוסר זהירות, או פעולות שגויות בלתי מכוונות.
- **מאמץ פיזי נמוך** – עיצוב המצמצם את שיעור המאמץ הפיזי הנדרש לשימוש.
- **ממדים ומקום לגישה ושימוש** – הקצאת ממדים ומקום המתאימים לגישה, להושטת גפיים לצורך מגע ואחיזה, ללא התחשבות במידות גופו של המשתמש, ביציבה שלו או בניידותו.
- אולם בפועל קיים פער גדול בין השאיפות שלנו

כחברה לבין המקום בו אנו נמצאים. סקירת שוק בסיסית מראה שיש כיום הפרדה בין משחקים המיועדים לילדים עם מוגבלות וילדים ללא מוגבלות. חברות שונות מתמקדות בייצור משחקים לילדים עם מוגבלויות. חברות אחרות מפתחות משחקים ללא התייחסות לחשיבה של העיצוב האוניברסלי שהייתה עשויה להרחיב את קהלי היעד שלהן.

ניתן למצוא ברשת אתרים ובלוגים רבים המרכזים תוכנות, משחקים ואפליקציות מותאמים לילדים עם מוגבלויות. באתרים אלה ניתן למצוא תכנים על-פי רמות או מגבלה קוגניטיבית/תחושתית. (ראו רשימת אתרים בעברית בסוף המאמר).

גם כאשר אנחנו רוצים לצאת עם הילד החוצה, יש בארץ מספר מקומות בהם יש פארקים המותאמים גם לילדים עם נכויות:

- **אלווין, גן החושים על שם קייטי מונסון, ירושלים** – משתרע על פני 3 דונם. הגן מעודד הפעלה וגרייה של החושים השונים באמצעות מתקנים ואביזרים שנבנו במיוחד למטרה זו, בסביבה טבעית, מוגנת ומונגשת (לכלל הנכויות). הגן מחולק ל-4 מתחמים בהתאם לחושים: ראייה, שמיעה, מישוש, ריח-טעם. ייחודו של הגן הוא בתשומת הלב והמחשבה שהושקעו על מנת לשלב בין פעילות שיקומית-טיפולית, לבין פעילות חוויה מהנה באווירה אסתטית ושלווה בחיק הטבע.

- **משחקייה לילדים** – בית יד שרה בירושלים: המשחקייה הינה שירות ייחודי של עמותת יד שרה המעניק הזדמנות למשחק משפחתי מהנה ומקדם לילדים בעלי צרכים מיוחדים ע"י הדרכה מקצועית להורים והשאלת משחקים, ספרים ודיסקים. ייחודה של המשחקייה הוא בראיית ההורים כאחראים וכשותפים למשחק עם ילדיהם, במטרה לאפשר את שילוב הילד במסגרת הביתית ובסביבתו. הנוכחות הפעילה של ההורים היא תנאי הכרחי למשחק במקום. כמו כן ניתן ואף רצוי לשתף אחרים בפעילות במשחקייה.

- **גן הילד בחיפה** – מרכז העשרה חברתי ייחודי לילדים, לבני נוער ולמתבגרים בעלי צרכים מיוחדים ולבני משפחותיהם, המעשיר את חייהם של כל הבאים בשעריו ומקנה להם כישורי חיים ועצמאות תפקודית.

- **משחקייה במתנ"ס מטה אשר** – נותנת מענה לשעות הפנאי עבור ילדים עם צרכים מיוחדים

ובני משפחותיהם ממטה אשר והסביבה.

- **ממל"ה** – משחקיית מילב"ת לילדים המיוחדים, מרכז וראיטי בירושלים, מרכז משחקים טכנולוגיים, מצויד במגוון רחב של מתקני משחק (מבית היוצר של עמותת מילב"ת), המותאם לילדים עם צרכים מיוחדים, ולבני משפחותיהם. הילדים יכולים לשחק במרכז באופן עצמאי ומהנה.

- **פארק חברים, פארק רעננה** – גן שעשועים נגיש ומשלב, ראשון מסוגו בישראל, הנמצא בתוך פארק רעננה ופתוח לציבור הרחב. הפארק מעניק לילדים עם צרכים מיוחדים הזדמנות להשתתף בפעילויות פנאי וחוויה וליהנות ממפגש עם ילדים אחרים בני גילם.

- **גן ריחות וצלילים, דרך הפארק, רעננה**. גן נגיש לאנשים עם צרכים מיוחדים, כולל צמחי תבלין וריח. תשומת לב מיוחדת ניתנת לנגישות.

פעילות מילב"ת בהנגשת משחקים לילדים עם צרכים מיוחדים

כאשר מתאימים משחק או פעילות לילד, יש לבחון מספר פרמטרים:

1. מהן הציפיות שלנו מהמשחק או מהפעילות (מהן היכולות אותן אנחנו רוצים לשפר באמצעותו)?
 2. מהם תחומי העניין של הילד, לאלה משחקים או פעילויות הוא נמשך בדרך כלל?
 3. האם המשחק או הפעילות עונים על השלב ההתפתחותי מבחינה קוגניטיבית?
 4. האם המשחק או הפעילות מתאימים למוגבלות הפיזית של הילד?
 5. האם המשחק או הפעילות מתאימים מבחינת נראותם לגיל הביולוגי של הילד?
- עמותת מילב"ת עושה רבות בתחום הנגשת משחקים לילדים עם מוגבלויות, תוך שימוש במשחקים קיימים, יצירה של משחקים חדשים והנחיה של הורים ומטפלים בנוגע להתאמות פיזיות וקוגניטיביות שניתן לעשות כדי להתאים משחקים מוכרים.
- מתנדבי העמותה פועלים בכדי להתאים משחקים קיימים לילדים עם מוגבלויות, ע"י הוספת מתגים, תרגום לברייל (למשחקי קלפים, מונופול ועוד), הוספת טקסטורות במשחקים מבוססי-צבע

(משחקים בהם הצבע משמש לסימון), יצירת משחקים בהם ילדים עם מוגבלות וילדים ללא מוגבלות יכולים לשחק יחד ועוד.

החלפת המתג הקטן במתג גדול נגיש ונוח

- **פורים:** במסגרת הפרויקט שמתנהל כבר עשר שנים, מגיעה קבוצה של מתנדבים בעלי מומחיות טכנית ויועצים ממילב"ת, בעלי ידע וניסיון בעבודה עם אנשים עם צרכים מיוחדים, לבתי ספר וגנים לחינוך מיוחד ברחבי הארץ. יחד עם הילד ומטפלו הם מתכננים, מעצבים ומכינים תחפושות פורים מיוחדות המשלבות את אביזרי הניידות של הילד, הכול בהתאם לרצונותיו של הילד ולצרכיו המיוחדים. ביצירת התחפושות ובחגיגות הפורים משולבים גם ילדים ממסגרות החינוך הרגיל ומתנועות הנוער שמתנדבים באופן קבוע או במיוחד לקראת פורים.
- **פרויקט ילדינו** – פעילות בשיתוף רוטרי באר-יעקב: פעילות יצירתית ומהנה שמבוססת על צביעה וקישוט דינוזאורים עשויים קלקר ע"י ילדים עם צרכים מיוחדים, ביחד עם ילדים ובני נוער ללא מגבלה מהקהילה המקומית.

בנוסף ליצירה והתאמה של משחקים והפעלות, מתנדבי עמותת מילב"ת עושים רבות בתחום של יצירת ימי כיף לילדים, המשלבים ילדים עם וללא מוגבלות.

- **סדנאות פנאי:** מתנדבי העמותה מעבירים סדנאות פנאי בבתי ספר לחינוך מיוחד ובמסגרות לחינוך שנמצאות בתוך בתי חולים, וכד'. בסדנאות אלו מתנסים התלמידים והצוות במגוון רחב של פעילויות ומשחקים.
- **פעילות חנוכה:** תלמידי החינוך המיוחד, בעזרת עזרים ייעודיים שתוכננו על-ידי צוות עמותת מילב"ת, משחקים בסביבוני ומדליקים נרות חנוכה.

צבעים בולטים. קיימות גרסאות נוספות עם תמונות או טקסטורות במקום מספרים. פיתוח מיומנויות: חשבון, שפה, התארגנות, שימוש ברעיונות, אינטראקציה, הקשבה, דיבור, פתרון בעיות, דמיון, תכנון, מוטוריקה עדינה, חושים, מדידה והשוואה, קואורדינציה עין יד.

- **נחש מי? (קודקוד):** משחק בו צריך לנחש את הדמות המוסתרת אצל היריב. לא מיועד לכבדי ראייה.

פיתוח מיומנויות: שפה, התארגנות, שימוש ברעיונות, אינטראקציה, הקשבה, דיבור, פתרון בעיות, דמיון, תפיסה מרחבית, תכנון, חושים, מדידה והשוואה, תקשורת.

- **סיימון:** משחק זיכרון אודיטורי-ויזואלי נפלא. ייתכנו קשיים אצל ילדים עם בעיות מוטוריות, יש אפשרות להתאמת מתגים חיצוניים. פיתוח מיומנויות: התארגנות, הקשבה, תפיסה מרחבית, תכנון, מוטוריקה עדינה, חושים, מדידה והשוואה, קואורדינציה עין יד.
- **משחקי הרכבה – לגו ודומיו.**

תוצרי פרויקט ילדינו

לסיום: רשימה של משחקים, שמתוך ניסיונו במילב"ת, מתאימים לילדים ברמות יכולת שונות. חלקם דורשים התאמה קלה ליכולות שונות:

- **משחקי זיכרון בקלפים:** בהתאמה קלה הם יכולים להתאים גם לילדים כבדי ראייה או עיוורים. ניתן ליצור עיבוי של המתאר, או לכתוב בכתב ברייל את הנמצא בקלף. כל משחקי הקלפים יכולים להיות נגישים בעזרת פתרונות דומים.

פיתוח מיומנויות: שפה, התארגנות, אינטראקציה, הקשבה, דיבור, תפיסה מרחבית, תכנון, מוטוריקה עדינה, מדידה והשוואה, קואורדינציה עין יד.

- **משחקי טריוויה למיניהם:** יכולים להתאים לכל סוגי המגבלות, יש לבחור את המשחק בהתאם ליכולות קוגניטיביות.

פיתוח מיומנויות: שפה, שימוש ברעיונות, אינטראקציה, הקשבה, דיבור, פתרון בעיות, דמיון, חקירת העולם, סקרנות, תקשורת.

- **רמיקוב ודומינו:** לרוב הקוביות הן קוביות אבן גדולות בעלות מספר שקוע או בולט. ברמיקוב

לדוגמה: החלפה של הפעמון במתג אור לכבדי שמיעה. לא מתאים לכבדי ראייה. פיתוח מיומנויות: שפה, התארגנות, אינטראקציה, הקשבה, דמיון, תפיסה מרחבית, תכנון, מוטוריקה עדינה, חושים, מדידה והשוואה, קואורדינציה עין יד.

● **משחקי רצף:** תמונות סיפור, טקסטורות, טמפרטורה – משחקים שתפקידם לעודד סידור של חלקי המשחק על פי דרגות והתפתחות. פיתוח מיומנויות: שפה, התארגנות, שימוש ברעיונות, אינטראקציה, הקשבה, דיבור, פתרון בעיות, דמיון, תכנון, סקרנות, מוטוריקה עדינה, חושים, מדידה והשוואה, תקשורת.

פיתוח מיומנויות: חשבון, התארגנות, שימוש ברעיונות, פתרון בעיות, דמיון, תפיסה מרחבית, תכנון, חקירת העולם, סקרנות, מוטוריקה עדינה, חושים, מדידה והשוואה, קואורדינציה עין יד.

● פיקולו (משחקי שפיר) – משחק מהיר, ניתן בהתאמות קלות להתאים ליכולות מגוונות.

רשימת קריאה

Center for Universal Design at North Carolina State University. Connell, Jones, Mace, Mueller, Mullick, Ostroff, Sanford, Steinfeld, Story, & Vanderheiden, 1997

לאה שמעוני, 2006, חשיבות המשחק להתפתחות הילד, אוגדן "דרור", פרק ב' מאמר 19.

אתרים עם משחקים והפעלות לילדים עם צרכים מיוחדים

- ג'ינג'ים: <http://www.gingim.net>
מאגר גדול ברשת של פעילויות חינוכיות ומשחקים, שפותחו עבור משתמשים עם צרכים מיוחדים, כולל אמצעי הנגשה שונים: עכבר, מסך מגע, מתג אחד ושני מתגים.
- חברת טימוקו: <http://timoco.co.il>
משחקי מחשב לילדים עם איחורים התפתחותיים וצרכים מיוחדים.
- מערכת עולמות: <http://www.qtv.co.il/worlds.htm>
מערכת הפעלה עבור ילדים עם מוגבלות.
- איתנוש: <http://www.eitanush.co.il>
אפליקציות לאייפון ולאיפד לילדים עם צרכים מיוחדים; משחקים התפתחותיים; תוכנות של תקשורת תומכת וחלופית.